

Startpakket Groenekerkenactie
stap voor stap een groene kerk worden

OVER DIT STARTPAKKET

Elke geloofsgemeenschap is uniek, en vanuit die wetenschap hebben we niet geprobeerd een aanpak te schrijven die iedereen zou moeten volgen. U weet samen met anderen wat het beste past in uw situatie. Dit startpakket is daarom een etalage vol mogelijkheden voor elke geloofsgemeenschap die met de GroeneKerkenactie aan de slag gaat. Kies daaruit de stappen die bij u passen, die u en uw mensen energie en inspiratie geven.

In het eerste deel vertellen we meer over hoe de actie werkt en hoe uw geloofsgemeenschap een Groene Kerk wordt. Er zijn vele redenen om mee te doen en samen aan de slag te gaan met het onderwerp. Een urgente reden is de klimaatverandering die wereldwijd ingrijpende gevolgen heeft.

Het daadwerkelijke *vergroenen* hebben we ingedeeld in thema's die aan bod komen in het tweede deel van dit pakket. Het geeft een beeld van de terreinen waar nog veel winst te behalen valt.

Op de website www.groenekerken.nl staat nog veel meer informatie over het thema *kerk & duurzaamheid* zoals handige tips en links naar initiatieven en organisaties die uw kerk verder kunnen helpen in het proces. Als Groene Kerk staat het u natuurlijk vrij om (ook) mee te doen aan acties en campagnes van andere (kerkelijke) organisaties; we moedigen dit juist aan!

wij zijn een
**GROENE
KERK**

EEN INITIATIEF VAN KERK IN ACTIE EN TEAR

Kerk
inActie

VOORAF

Met dit startpakket in uw hand, is de eerste stap gezet. En daar draait het om bij de GroeneKerkenactie. Stap voor stap werken aan een groenere geloofsgemeenschap. Een plek waar oog en aandacht is voor duurzaamheid, zorg voor de schepping, geven om de ander en samen aan de slag met dat oude woord: rentmeesterschap.

Kerk in Actie en Tear maken werk van de strijd tegen armoede en onrecht. Dat doen we middels ontwikkelingsprojecten ver weg, maar ook door geloofsgemeenschappen te mobiliseren in Nederland. Want ook in ons land kunnen mensen bijdragen aan meer rechtvaardigheid, eerlijke verhoudingen en zorg voor de mensen om ons heen.

De GroeneKerkenactie is een initiatief waarmee we dat alles heel concreet handen en voeten geven: de kerk, de parochie, synagoge of de moskee, als groene gemeenschap. Miljoenen gelovigen in ons land kunnen namelijk echt het verschil maken als zij opnieuw invulling geven aan die opdracht: goed en recht doen omwille van de naaste en de God die alles schiep.

In dit informatiepakket leest u alles over de stappen die u met uw geloofsgemeenschap kunt zetten. Van klein tot groot. Van eenvoudig tot zeer ambitieus. En welke stap u als eerste zet, maakt niets uit. Elke kerk, parochie, synagoge en moskee die instapt en elk jaar een nieuwe stap zet, is een Groene Kerk.

Hopelijk mogen we uw geloofsgemeenschap binnenkort begroeten als Groene Kerk. Veel plezier, succes en wijsheid bij dit mooie proces. En we wensen u en uw gemeente toe dat het uw kerk, parochie, synagoge, klooster en moskee niet alleen vergroent, maar ook dat het leidt tot verdieping van uw geloof. Met uw uitstraling kunt u wellicht ook gemeenschappen in uw omgeving inspireren en stimuleren om Groene Kerk te worden.

Namens Kerk in Actie & Tear,

Sjoerd van Schooneveld
Hanna van der Horst

www.kerkinactie.nl/duurzaamleven

www.tear.nl/groenekerken

www.groenekerken.nl

6. BELEID EN AANPAK

Begin met een activiteit waar mensen warm voor lopen en bouw dat verder uit. Voer een duurzaamheidsscan uit en haal daarin punten die in uw geloofsgemeenschap te realiseren zijn. Vorm een werkgroep met enthousiaste mensen, stel bijvoorbeeld een groene diaken aan of een groene kerkrentmeester. Veranker keuzes voor duurzaamheid in het beleidsplan en in het beleggingsbeleid.

Tips en ideeën:

Sommige mensen willen eerst een allesomvattend plan maken. Dat kan passen bij uw kerk, maar dat kan ook vastlopen in langdurig praten. Probeer te beginnen met kleine haalbare stappen. Op deze manier zien de mensen dat verandering mogelijk is en ontstaat er waarschijnlijk de wens om samen andere zaken aan te pakken. Op onze website en in deze handleiding heeft u al vele voorbeelden gezien van stappen die u kunt zetten.

Vergeet niet om uw successen te vieren! Dit zorgt voor draagvlak en bewustwording. En houdt het voor uzelf leuk om hiermee bezig te zijn. Bedenk dat het proces dat u samen doorloopt minstens zo belangrijk is als het resultaat!

- Publiceer regelmatig in uw kerkblad over duurzaamheid of over de onderwerpen

waar uw werkgroep mee bezig is en over de keuzes die u als kerk maakt op het gebied van duurzaamheid.

- Organiseer een filmhuisavond, thema-avond of cursus over duurzaamheid. U kunt ook denken aan een Michacursus of een korte Micha Basic-avond, of nodig iemand uit uw omgeving uit die hier veel kennis over heeft.
- 'Collecteer' duurzame tips die gemeentelieden aan elkaar kunnen doorgeven en hang die op in de kerk (bv. aan een duurzaamheidsboom).
- Schenk aandacht aan duurzaamheid op de startzondag of tijdens de veertigdagentijd.
- Haak zoveel mogelijk aan bij bestaande activiteiten:
  - www.wereld-water-dag.nl (22 maart)
  - www.dagvandeduurzaamheid.nl (10 okt)
  - www.wereldvoedseldag.nl (16 okt)
- Biddag en dankdag voor gewas en arbeid (voorjaar en najaar)
- Fairtradeweek (najaar)
- Scheppingszondag
- Moslims kunnen wellicht extra aandacht voor duurzaamheid vragen tijdens de maand Ramadan.

Doe als kerk, synagoge, parochie, klooster of moskee mee met initiatieven buiten uw gemeenschap, zoals Fairtrade Gemeente, zie www.fairtradegemeenten.nl

5. GELD

Bankier bij een eerlijke bank en spaar of beleg geld zo duurzaam mogelijk. Collecteer eens speciaal voor een duurzaam project en ondersteun bijvoorbeeld klimaatprogramma's in ontwikkelingslanden. Dankzij een duurzame aanpak kunnen lokale gemeenschappen opbloeien, zónder dat de natuur en de omgeving eronder lijden.

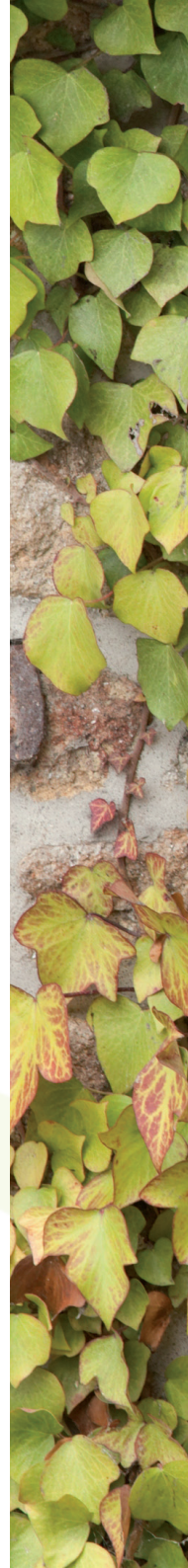
Tips en ideeën:

- Maak gebruik van een eerlijke bank. Voor duurzaam sparen en beleggen kunt u al heel lang terecht bij de ASN Bank en de Triodos Bank. Daarnaast bieden tal van andere banken tegenwoordig duurzame financiële producten aan. U kunt zo investeren in natuur, milieu, duurzame energie, fairtrade, een sociale economie, cultuur of welzijn. Laat u bij beleggingen adviseren door de Vereniging van Beleggers voor Duurzame Ontwikkeling.
- Investeer in microkredieten in het buitenland via Oikocredit of Tear. Kijk op www.oikocredit.nl of bij een van de projecten van Tear.
- Schenken geld aan duurzame projecten in ontwikkelingslanden. Kerk in Actie en Tear investeren in duurzame ontwikkelingsprojecten, die de uitstoot van CO2 beperken en lokale gemeenschappen weerbaar maken

tegen de gevolgen van klimaatverandering. U kunt er bijvoorbeeld voor kiezen om besparingen die u realiseert door duurzaam bezig te zijn te investeren in deze projecten.

- Investeer in eigen duurzaamheid. Betrek gemeenteleden bij de financiering. De mensen uit uw gemeenschap die verantwoordelijk zijn voor beheer kunnen ervoor kiezen deze investeringen tot een zaak van de gehele gemeente te maken. Hiermee wordt de gemeenschap gestimuleerd na te denken over het eigen gebouw, het beheer daarvan en de zorg voor de aarde. Gemeenteleden kunnen bijdragen in de vorm van een gift, of een zachte lening. Alles wat geschonken wordt, is meegenomen. Alles wat geleend wordt tegen een gunstiger tarief, brengt een besparing in de financieringslasten met zich mee en verkort de terugverdientijd van de investering.

Zie voor meer info op www.vbdo.nl
Voor meer informatie kijk op www.groenekerken.nl/duurzaamkerkbeheer/
financieel-beleid.

DE GROENEKERKENACTIE

Over de GroeneKerkenactie

Duurzaamheid is een veelgehoorde term – ook in de kerk. Van verkoop-tafel voor fairtradeproducten tot een stevig beleid over hoe duurzaam de gemeenschap wil zijn. In andere geloofsgemeenschappen ligt de nadruk op verwondering over de schepping en zorg voor de natuur. Weer anderen zien om naar mensen die lijden onder de gevolgen van armoede en onrecht. Naast het bidden en geven van geld voor diaconale projecten, is er een groeiende vraag naar *meer* doen dan dat. Of beter gezegd; meer *doen* dan dat.

Met de GroeneKerkenactie willen Kerk in Actie en Tear stimuleren dat geloofsgemeenschappen duurzamer en groener worden en dat die geloofsgemeenschappen – van beginner tot duurzaamheid experts – elkaar kunnen vinden en stimuleren. De actie richt zich op alle geloofsgemeenschappen die actief aan de slag willen gaan met duurzaamheid, sociale rechtvaardigheid en het vergroenen van de eigen gemeenschap.

Groen licht voor duurzaamheid

De naam *Groene Kerken* is gekozen

vanwege de vele mogelijke associaties met het woord groen. Groen is schepping, groen is klimaat, groen is duurzaam en groen is goed en recht doen. We geven groen licht voor het thema duurzaamheid binnen de geloofsgemeenschappen in Nederland, ongeacht kerkelijke stroming of kleur.

Groen in de Bijbel

In de Bijbel wordt het woord *groen* vrijwel altijd gebruikt in relatie tot de landbouwgewassen waarvan mensen eten en leven. En het ontbreken van *groen* betekent in de Bijbelse context veelal het ontbreken van hoop, eerlijke verhoudingen en vrede. In een wereld die in toenemende mate te maken krijgt met klimaatverandering, uitbuiting en onrecht, geven Groene Kerken een tegengeluid. En dat is een hoopvol geluid voor de wereld en voor de kerk!

Wanneer zijn wij een Groene Kerk?

Wilt u meedoen? Dan vragen we van u om uw intentie als geloofsgemeenschap uit te spreken om groener te worden. Op die belofte bent u aanspreekbaar. Uw intentie wordt duidelijk als u drie dingen doet:

- 1 Maak zichtbaar op de website (www.groenekerken.nl) wat uw plannen zijn voor het komende jaar om als geloofsgemeenschap groener te worden. Dus meld uw kerk, synagoge, parochie, klooster of moskee aan op www.groenekerken.nl.
- 2 Laat contactgegevens achter, zodat andere geloofsgemeenschappen die ook groener willen worden u kunnen benaderen (u kunt anderen ook benaderen – we zetten enkel een e-mailadres op de site).
- 3 Laat weten wat er van uw plannen is geworden en ga elk jaar iets nieuws ondernemen om nog groener te worden.

Wat doen andere geloofsgemeenschappen?

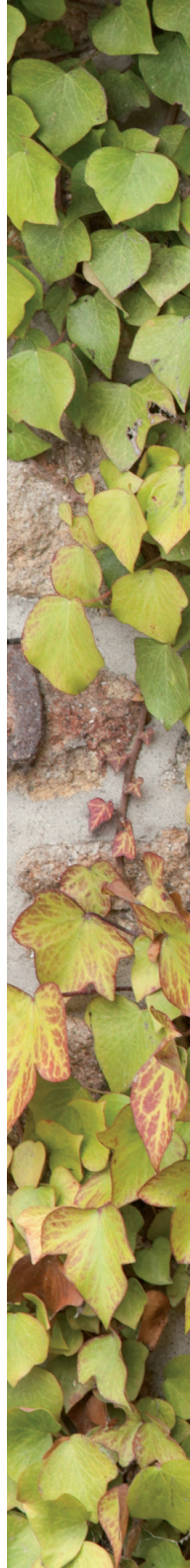
Naast alle informatie op groenekerken.nl is de website ook bedoeld om geloofsgemeenschappen met elkaar in contact te brengen. Alle kerken die sinds korte of lange tijd meedoen aan de actie hebben een eigen profiel. Naast hun activiteiten op het gebied van duurzaamheid, staat ook een e-mailadres vermeld. Neem gerust contact op met andere geloofsgemeenschappen om van gedachten te wisselen of te vragen om tips en adviezen. Misschien ligt er al een kant-en-klaar plan dat u kunt gebruiken voor uw eigen gemeenschap.

Is Groene Kerk een keurmerk?

Nee, de GroeneKerkenactie is geen nieuw keurmerk, maar een beweging van geloofsgemeenschappen die een andere weg inslaan en samen vormgeven aan een duurzaam, eerlijk en rechtvaardig gemeente-zijn. Iedere geloofsgemeenschap die meedoet, ver-

dient automatisch de titel 'Wij zijn een Groene Kerk,' of 'Wij zijn een Groene Moskee of Groene Synagoge'. Kerk in Actie en Tear komen dan ook niet controleren. We zijn natuurlijk wel benieuwd hoe het staat met de voortgang, hierover stellen we af en toe een vraag. Zo willen we onze informatie op de site uitbreiden en actueel houden. En we houden de Groene Kerken op de hoogte van landelijke en regionale activiteiten of bijeenkomsten, en we sturen één keer per kwartaal een nieuwsbrief naar de contactpersoon van uw gemeente.

Het doel van de nieuwsbrief is een extra informatie- en inspiratiekanaal te bieden, zowel voor u als voor ons. Zo ontwikkelen we met elkaar de kennis en de vaardigheden die we nodig hebben om onze kerken en geloofsgemeenschappen te vergroenen. We zullen ook inspiratiedagen organiseren waarop we elkaar kunnen ontmoeten, waar we elkaar kunnen vertellen wat werkt, waar we tegen aanlopen en waar we advies over willen vragen.

4. BEWUST INKOPEN DOEN

Kies voor fairtradeproducten en producten die het milieu minder belasten. Stap bijvoorbeeld over op eerlijke koffie, gebruik verantwoorde schoonmaakmiddelen en print op duurzaam papier. Let ook op het scheiden van het afval en breng afgedankte spullen die nog bruikbaar zijn naar de kringloopwinkel.

Tips en ideeën:

Allereerst: ga in gesprek met degene die de inkopen voor de kerk doet en bekijk welke stappen u kunt zetten op het gebied van duurzaamheid. U hoeft niet alles gelijk duurzaam in te kopen. De eerste stap is bewustwording. De tweede stap is een bewuste afweging welke aankoop in dit geval het beste is voor uw gemeente. Bekijk samen wat haalbaar is. Welke stappen zou u bijvoorbeeld kunnen nemen?

- Koop minder producten;
- gebruik fairtradeproducten, bijvoorbeeld koffie, thee, cacao, sap, suiker, koekjes, wijn, bloemen, theedoeken, handdoeken;
- gebruik milieuvriendelijke schoonmaakmiddelen (vermijd chloor);
- koop tweedehandsproducten;
- koop producten van duurzame materialen (bijvoorbeeld van FSC-hout);

- gebruik energiezuinige apparaten (A+++-labels). Denk aan het koffiezetapparaat, de kopieermachine, de beamer, de afwasmachine enz. (kijk voor advies op www.milieucentraal.nl);
- de bloemen van de kerk (ook bij liturgisch bloemschikken) kunnen uit de tuin van een gemeentelid komen, van biologische teelt zijn of fairtrade (www.symbolischschikken.nl);
- kijk eens in de "eerlijke bloemengids" op www.powerofthefairtradeflower.nl.
- gebruik bij het avondmaal avondmaalsbekers die u kunt afwassen in plaats van kleine bekertjes die u weggooit;
- gebruik stoffen handdoeken van in plaats van papier;
- gebruik gerecycled papier of papier met het FSC-keurmerk (voor uw kopieermachine, uw drukwerk, wc-papier, de kinderneven-dienst).

Nog veel meer informatie staat op de website www.groenekerken.nl/duurzaamkerkbeheer/facilitaire-zaken-en-inkoop of van Fairtrade gemeenten www.fairtradegemeenten.nl

3. SCHEPPING EN NATUUR

Steek samen de handen uit de mouwen om een prachtige (eetbare) kerktuin te maken, of werk samen met een school om kinderen liefde voor de natuur bij te brengen. Maak je als gemeenschap hard voor het behoud van een stuk natuur in uw buurt, verhoog het bewustzijn rond het belang van biodiversiteit.

Tips en ideeën:

- Doe als kerk mee aan de Landelijke Natuurwerkdag in oktober. Christelijke natuurorganisatie A Rocha regelt op die dag op verschillende plekken in het land locaties waar kerken aan de slag kunnen in een natuurgebied. Heerlijk om te doen en enorm leerzaam. Kijk op www.arocha.nl.
- De 'groene moslims' doen elk jaar mee met de landelijke boomplantdag (Natuurmonumenten) in november. Doe ook eens mee!
- De kans is groot dat er in uw woonplaats of gemeente een potje is met subsidiegeld voor kleine duurzame initiatieven. Of er is materiaal beschikbaar zodat u makkelijk een 'prikactie' kunt organiseren voor de wijk waarin uw kerkgebouw gelegen is. Als in het voorjaar al het boomblad verdwenen is, wordt duidelijk hoeveel rommel er op straat ligt. Ruim het samen op. Leuk om te doen, en een perfecte manier om als kerk kennis

te maken met de buurt.

- Bekijk eens of u uw tuin kunt openstellen, dit maakt meestal praktische samenwerking met de burgerlijke gemeenten mogelijk. Soms is er lokaal sponsoring te krijgen voor het maken van een vlindertuin, al dan niet in relatie tot betrokkenheid van scholen of zorginstellingen. Enthousiaste vrijwilligers ('geloven met je handen') kunnen de kosten enorm drukken doordat ze arbeid leveren, planten leveren (ruilen) en proberen om materialen gesponsord te krijgen door lokale bedrijven.
- Promoot de producten van gemeenteleden met een eigen kwekerij, moestuin of agrarisch bedrijf. Schrijf erover in het kerkblad of maak een mooi zondags bloemstuk met daarin de verse oogst. Samen eten delen en genieten van alles waarin de schepping voorziet, past helemaal bij duurzaam kerkzijn. Lokaal verbouwd voedsel is niet alleen lekker, maar ook duurzaam, omdat het niet onnodig vervoerd is via de distributeur naar de winkel om de hoek.
- Voor meer ideeën, kijk eens op www.groenekerken.nl/duurzaamkerk-beheer/groen-en-grond/

6 MANIEREN OM UW KERK GROEN TE MAKEN

Stap voor stap

Als geloofsgemeenschap kun je met duurzaamheid heel veel kanten op: kiezen voor eerlijke koffie, groene stroom of bewust bankieren bij een bank met dezelfde idealen. En zo er is nog veel meer om te doen of te laten. Om het overzichtelijk te maken, hebben we alle stappen ingedeeld in zes categorieën die we *manieren* noemen. Daarbij is elke stap gewoon een stap. Dus er is geen gewenste volgorde en elke stap – ambitieus of niet – is een stap in de goede richting.

1. GELOOF EN INSPIRATIE

Organiseer een themadienst, startzondag of gebruik de Dag van Schepping of Dankdag, als aanknopingspunt om duurzaam leven aan de orde te stellen. Geef duurzaamheid aandacht in het jongeren- en kinderwerk, organiseer lezingen en leeractiviteiten, deel met elkaar praktische tips hoe je zelf duurzamer kunt leven.

Tips en ideeën:

- Er zijn speciale materialen gemaakt bij Kerk in Actie en Tear die uw gemeente kan gebruiken tijdens de dienst. Kijk op de website: www.groenekerken.nl/materialen.
- Rond het thema duurzaamheid kunt u waarschijnlijk in uw eigen omgeving al inspirerende deskundigen vinden. Via Kerk in Actie en Tear kunt u ook in contact komen met mensen in andere geloofsgemeenschappen die praktische ervaring opdeden met (aspecten van) duurzaamheid. Verder zijn er tal van gastsprekers te vinden die invulling kunnen geven aan een gemeenteavond over klimaat, duurzaamheid en kerk-zijn. Kijk op www.groenekerken.nl/materialen/sprekers.
- Er zijn vele films en korte videoclips waarin helder wordt uitgelegd hoe het zit met klimaatverandering, de verschillende tussen arm en rijk, en de rol van consumenten in

bijvoorbeeld Nederland. Daarnaast is er filmmateriaal beschikbaar waarin een verband wordt gelegd tussen geloven, hopen en handelen. Kijk op www.groenekerken.nl.

- Doe samen met vele kerken in binnen- en buitenland mee aan de Micha Zondag in oktober. Kijk op www.michazondag.nl.
- Zoekt u gebeden, overdenkingen e.d. die passen bij de kerkelijke kalender, put dan uit het materiaal dat u kunt vinden op www.scheppingvieren.nl.
- Of maak gebruik van materiaal op www.groengeloven.com.
- Via www.groenemoslims.nl kunt u veel te weten komen over de relatie tussen Islamitisch geloof en duurzaamheid.

2. ENERGIE EN KLIMAAT

Onderzoek hoe u het energieverbruik in de kerk kunt verminderen, bijvoorbeeld door het verbeteren van isolatie, handiger te stoken en over te gaan op energiezuinige verlichting. Gebruik groen gas en groene elektriciteit, plaats zonnepanelen of zonnecollectoren en compenseer uw CO₂-uitstoot. Of geef voorlichting aan de leden van de kerk over zuiniger energieverbruik thuis. En denk bij ver- en nieuwbouw aan duurzame oplossingen, en gebruik voor onderhoudsklussen milieuvriendelijke producten.

Tips en ideeën:

Verminderen

- Er zijn handige methoden om het energieverbruik van uw kerk in kaart te brengen. Slimme meters én een actieve koster kunnen uw verbruik meestal al aanzienlijk verminderen. Kijk op www.groenekerken.nl/duurzaamkerkbeheer/energiebeheer/
- Laat uw verwarmingsinstallatie eens goed tegen het licht houden (rendement, verwarming per segment mogelijk?).

Veranderen

- Kies voor energiezuinige verlichting. Gebruik spaarlampen of ledlampen.
- Stap over op groene energie! U kunt groene energie inkopen samen met andere kerken:

www.energievoorkerken.nl.

- Zorg dat u gezien wordt als een kerk met een missie: wek uw eigen energie op. Investeer in zonnepanelen. De 'terugverdientijd' wordt steeds korter nu prijzen van zonnepanelen dalen.

Vergoeden

- Kerk in Actie en Tear investeren in duurzame ontwikkelingsprojecten, die de uitstoot van CO₂ beperken en lokale gemeenschappen in het buitenland bestand maken tegen de gevolgen van klimaatverandering. U kunt er bijvoorbeeld voor kiezen om besparingen die u realiseert door duurzaam bezig te zijn, te investeren in deze projecten. Ga ook eens kijken op de site van het FairClimate Fund: www.fairclimatefund.nl.